

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

У статті охоплено і представлено антропологію війни, її психологічну, соціальну, економічну складові, завдяки яким відбувається формування і становлення національної держави. Із соціальної точки зору це може сприйматися як виклик загальноприйнятим нормам або природним речам. Військові дії будуть виставлені як певний фактор, який виступає потужним поштовхом для зародження або укріплення державного устрою.

Запропоновано розглядати і досліджувати військові події як один із факторів подальшої соціальної перспективи при становленні державності. А також як один із можливих інструментів започаткування і побудови державності з усіма супутніми важелями управління економікою, політикою і соціальною сферою.

Ключові слова: військові конфлікти і національна держава, побудова державного устрою, оподаткування, військові дії та національне багатство, демократія і громадянство, соціальна рівність.

Вступ. В цій статті йдеться про те, як війни впливають на суспільства. Яким чином військові дії не тільки руйнують, але й допомагають будувати суспільства. Протягом ХХ-го століття війна розуміється в першу чергу як така, що носить жорстокий руйнівний характер, і

є по суті безплідною. Соціальні ж наслідки можуть бути набагато більшими, ніж нам здається. Перше за все, хотілося б зазначити, що війна є вдалим відображенням існуючого виду суспільства. Тобто, будь-які форми військових дій на кожному тактичному і стратегічному рівні нічим і ніяк не можуть допомагати створенню і формуванню суспільства. При цьому вони відображають соціальну організацію, політичну владу і матеріальні ресурси, які беруть участь в цьому суспільстві. Тобто, війни слугують дзеркалом організації народів. Війни формують свої суспільства і забезпечують картину того, що надалі буде відбуватися з тими суспільствами. Через те, що війни є екстремальними явищами, вони можуть слугувати каталізатором драматичної суспільної трансформації. В той же час вимоги війн створюють можливості для інновацій і адаптації до них.

Постановка завдання. В статті розглядатиметься і доводитиметься прогресивний вплив військових подій, що сприятимуть найшвидшому досягненню таких найважливіших компонентів сучасного суспільства як державний устрій, демократія і громадянство, а також соціальна рівність. Для цього буде розглянуто кожен з компонентів окремо.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у світі не існує жодного суспільства, в якому не було б держави. Вона може бути світською або теократичною. Держава, як продукт суспільного розвитку, є складним соціальним явищем. Протягом століть мислителі та вчені намагалися зрозуміти, що являє собою держава, чому вона виникає і необхідна людству, якою є її природа, що відрізняє державу від інших організацій, створених людьми. Держава являє собою соціальне явище, обмежене певними історичними рамками. Державність складається з сукупності таких ознак як територія, населення, наявність публічної влади, яка відокремлена від суспільства і стоїть над ним, здатність видавати закони.

Спочатку розглянемо вплив війни на формування і становлення держави і нації. Для цього наведемо визначення терміну «держава». Державу можна визначити як сукупність інституалізованих правил, за якими суспільство управляє собою. Тобто держава, в деякому сенсі, є конкретним вираженням видів політичної влади, яку суспільство приймає і узаконює. Можна стверджувати, що держава є фундаментом соціально-економічного життя. Наприклад, без держави немає ринків (капіталів, сировини, робочої сили, фондових та інших) оскільки не існує шляхів для забезпечення контактів між контрагентами. Без держави не існує правління і ніхто не володіє повноваженнями для встановлення законів (правил та способів керування державою). І, звичайно, неможливо провести вибори, оскільки відсутнє систематичне опитування населення. Також, очевидно, що не існує громадського обслуговування. Держави займають центральне положення в нашому сучасному існуванні. Саме державність дозволяє запобігти протистоянню «всіх проти всіх». Тобто, держава - це монополія на право управляти засобами насилля. Для забезпечення дотримання прав і обов'язків держави потребують коштів. Держави, в деякому сенсі, є гарантами дотримання механізмів самих суспільств. Для цього державі необхідно на утримуваній території мати потужний військовий інститут. Це обов'язкова позиція для будь-якої держави. Без такого виду монополії (природної монополії) жодна держава не може встановити і утримувати себе. Без цього жодна держава не в змозі захистити своїх громадян. Для того, щоб держава могла функціонувати не як озброєна банда або «кришувач» і мала абсолютне панування, вона повинна володіти тією чи іншою формою легітимності та підтримкою населення. Виходячи з цього, отримуємо комбінацію двох факторів: дієздатність і легітимність.

Військові дії є надзвичайно ефективним стимулом для побудови держави. Війни допомогли створенню інституціональної основи сучасних держав через необхідність дотримання вимог домовленостей, ступеня організації та ефективності. Держави є побічними продуктами зусиль правителів під час набуття засобів війни. Війна за своєю суттю - організаційний феномен, для якого держава набуває значення адміністративного апарату. Військові дії можуть бути стимулом, за допомогою якого створюються архітектурні інститути і від яких суспільство залежить в сучасному житті. Зростання бюрократії, наприклад, частково може пояснюватися збільшенням вимог до адміністративної ефективності, що породжується зростаючими потребами збройних сил, а також

нарощуванням вартості ведення війни. Під час війни спостерігається прогресія зростання витрат, прогресує і ускладненість засобів насилля. Пригадаємо, що зміни, які відбулися при підйомі сучасної європейської держави спостерігаються протягом військової еволюції XVI-го і XVII-го століття. За цей період три критичні організаційні зміни вплинули на характер збройної боротьби. По-перше, контроль над засобами насильства перейшов від приватного до суспільного. Тобто, доступ до засобів насильства став колективним благом, а не особистим. По-друге, різко збільшився розмір армій. Тобто потрібно набагато більше ресурсів (природних, економічних, людських) для здобуття засобів насильства. І, по-третє, їх склад. Склад цих армій став менш різноманітним і все більше засновується на конкретній національній ідентичності.

Можемо стверджувати, що завдяки військовим подіям, які мали місце в Європі на той час, територіальна консолідація держави стала більш доцільною і необхідною. Тобто тільки ті держави, які могли керувати великими арміями і гарантувати контроль над своїми власними територіями, відігравали вирішальну роль. Тільки ті держави, які були здатні керувати цими конкурентоспроможними силами, могли вижити. І саме ті держави, які були зможли нав'язати централізований контроль, в змозі були пережити військову революцію. Отже, держави, які були в стані нав'язати свою перевагу і керувати на певній території, могли вижити в цьому еволюційному процесі. Країни, які не були здатні на це, наприклад Польща, просто зникли. Ми спостерігаємо, як зменшилась кількість європейських держав після XV-го століття: приблизно з 1,5 тис. (складалися переважно з невеликих князівств, наприклад, Бішопбрігге і т.п.) до 25-ти країн в 1900 році. Очевидно, що цей показник централізації влади був створений під впливом військового конфлікту. Народи з основної європейської карти були сформовані з набагато менших об'єднань. Вони стали консолідованими шляхом нарощування потужності і завдяки військовому конфлікту. Звідси можна розглядати війну, як форму конкурентної боротьби між різними організаціями. Існують різні шляхи досягнення політичної влади і нав'язування контролю. Одним з них є створення національної держави. Але це не єдиний спосіб, яким може бути організована політика. Виходячи з логіки конкурентних ринків, тільки формування національної держави набуває переваги під впливом загрози війни при впровадженні насильства. Можемо розглядати цей процес як виникнення ринку, в якому є багато форм організації виробництва, маркетингу або роздрібних продажів. І саме національна держава, як учасник цього ринку, здатна керувати і в той же час постачати насильство. Крім того, ця здатність впроваджувати насильство створює інститут побічних продуктів, які надалі сприяють організаційному розвитку. Ключ до відносин між війною і державотворенням полягає в циклах екстракції примусом, які Самуель Файнер, Отто Хінце, Макс Вебер, останнім часом і Чак Тіллі вивчали в Західній Європі. Почнемо з одного спостереження. Війни вимагають капіталу. До XVI-го століття війни стали настільки дорогими, що вимагали мобілізації всієї країни. Це той процес, який зветься історичною консолідацією. Все більші об'єднання означають, що війна стає все більш дорогою. Професійні армії явно випереджали будь-яких суперників. Водночас ці професійні армії вимагали достатніх і безперервних сум грошей. Війна ставала все більше дорогою справою, яка вимагала все більшої організації для впровадження економічних ресурсів. І саме ці зміни були причинно пов'язані з військово-політичним розвитком наступного періоду.

Таким чином держави все глибше стали втручатися в замовлення і отримання ресурсів безпосередньо через своє суспільство. Тобто, держави повинні були глибше проникати в свої суспільства з тим, щоб отримати такі ресурси, які б забезпечували їх виживання. Організаційні інновації, здобуті під час війни, не зникають з приходом миру, вони частіше залишаються інфраструктурним залишком. Це те, що можна назвати фізіологією країни. Нервова система, м'язова система держави, в деякому сенсі, розвиваються через впровадження війни.

Після 1648 року нова форма пост-Вестфальської держави найбільше задовольняє організаційне завдання щодо управління цим проникненням. При цьому ресурси

спрямовуються на продуктивне насильство, зорієнтоване на зовнішнього ворога. Не слід вважати, що національна держава була кращою організаційною можливістю. І не кожен раз створення держави було необхідним для позитивного розвитку. Скоріше то був тиск навколишнього середовища в місці організованого насильства. Можемо спостерігати, що в деяких випадках держави не зазнали впливу війни (XIX-те і XX-те століття). Шлях до формування національної держави приймав дуже різні форми.

Таким чином можна стверджувати, що війна одночасно і будувала, і виражала владу. Війна віддзеркалює силу і в той же час будує владу. Не можливо зрозуміти західний образ війни без оцінки особливих характеристик, які політична влада застосовувала в Західній Європі.

Так одним із видів здійснення влади була і залишається фіскальна політика, інструментом якої є податки. Дозволю собі стверджувати, що оподаткування на той час було виміром нового виду енергії. Оподаткування було і залишається кращою мірою ефективності політичної влади і інституційного розвитку. Оподаткування є відображенням легітимності держави і її здатності нав'язувати себе. Олівер Уенделл Холмс влучно зазначив, що податки є ціною, яку ми сплачуємо за цивілізацію. Тобто податки це витрати, на які ми маємо погоджуватись в суспільному житті, в якому кожен платить щось на користь всіх. Податки одночасно відображають і примножують могутність держави. Ця міць вимірюється здатністю забезпечувати централізоване управління населенням на визначеній території. Податки відображають здатність держави вимагати від усіх членів цього колективу (громадян) сплати своєї частини. І, звичайно ж, вони збільшують міцність держави, тому що сама можливість податку робить державу сильнішою і, можливо, більш легітимною. Тепер, припустимо, що більшість людей не буде вільно розлучитися зі своїми ресурсами в обмін на набір суспільних благ, які вони можливо отримують і без сплати податків. Тоді здатність держави отримувати такі ресурси віддзеркалює міць самої держави. Не тільки її організаційно-примусовий потенціал, але і її духовну силу, її легітимність. Податки навіть можуть розглядатися як прояв громадянства. Вони, за словами Евана Штайна, є економічним вираженням згуртованості індивідуума з нацією. Тобто, податки представляють собою громадянський зміст нації в економічному ракурсі. Податки являють нашу громадянську відповідальність, яка виражається в виплатах нашій державі.

Історія оподаткування є історією держави. За виключенням випадків клептократії держави намагатимуться отримати якомога більше ресурсів, які необхідні їм для виживання і процвітання. У випадках клептократії, наприклад, Мобуту (президент Демократичної Республіки Конго, після 1971 року перейменована на Заїр) держави лише бажають оподатковувати населення з метою збагачення небагатьох. В теорії неклептократійні держави намагаються вилучити лише ті ресурси, які їм потрібні для виживання. Вдаючись до крайнощів, знову ж Мобуту (Заїр), можна уявити собі стан країн, де державними органами абсолютно не надаються послуги населенню і не приймаються до уваги можливі загрози безпеці.

З іншого боку, під час революційного режиму може бути спровокована зміна в структурі всього суспільства. Загроза може виникати з боку кожної протиборчої сторони. Пануючі режими будуватимуть нову систему оподаткування з метою забезпечення свого виживання.

Таким чином, податки є конкретним вираження ідеологічної орієнтації держави. Знаючи про ставки, об'єкти і способи оподатковуються, можна чітко визначити орієнтацію устрою в суспільстві.

Обсяг оподаткування може бути вимірний економічно і політично. Для того, щоб акумулювати ресурси, устрій має платити за них в різних формах. Державний устрій повинен створювати деякі види послуг і саме він повинен платити за збір податків. Насправді, велика частина отриманого доходу може просто перейти до створення нового доходу. Таким чином, державам часто доводиться збільшувати ефективність їх фінансової кабали з тим, щоб забезпечити краще перетворення на податкові інвестиції. Процес оподаткування не відбувається безкоштовно, тому важливо переконатися, наскільки він є ефективним і яким

організаційним шляхом рушати. Обсяг політичних витрат виміряти складніше, але його можна оцінити. Угода державності існуватиме в майбутньому, якщо суспільство погоджується платити винагороду на справедливих засадах за отримані послуги, очікувану якість, наявні альтернативи. Все це буде впливати на можливість існування держави і, як наслідок, можливість сплати податків. Можна сказати, що питання системи оподаткування не лише організаційне питання, але й маркетингова проблема.

Яким чином здатність оподатковувати пропонується населенню? Для кожного залученого соціального сектора такі оцінки мають бути помножені на політичну здатність своїх лідерів опротестувати або здійснювати правочин. Розглянемо детальніше. Держава стикається не тільки з широкою аудиторією загалом, а з кожним з цієї аудиторії, його здатністю бути оподаткованим. Крім того кожен громадянин особисто здатен протистояти податкам і зборам. Тому оподаткування повинно бути вимірним і прийнятним до уваги. Необхідно враховувати будь-які види конфліктів серед контрагентів. Суть в тому, що обкладання податком є складним процесом.

Заходи, які сприяють оподаткуванню, допомагають і становленню держави. Необхідно нагадати, що суспільство потребує оподаткування з тим, щоб мати державу. І саме війни вносять свій вклад в оподаткування і сприяють досягненню державності. Війни породжують більші потреби в ресурсах, і в той же час забезпечують тимчасове зниження соціальних обмежень держави. Тобто, війни одночасно створюють потребу в очевидних ресурсах, а також узаконюють цю потребу. В іншому випадку держава втратить здатність існувати. Більш того, війна забезпечує організаційний фокус, навколо якого організаційна державна здатність може поліпшуватися. Війна зберігається як організаційний паросток для більш стійкого інституційного зростання, з якого згодом створюватиметься держава. Нарешті війська, зібрані на вимогу війни, можуть також слугувати засобом для збору необхідних ресурсів. Тобто сама армія, яка створена для захисту від зовнішньої загрози, також являє собою спосіб забезпечення громадянської або державної самостійності і забезпечує монополію на засоби насильства. І тому, є монополією на засоби оподаткування на визначеній території.

Позитивний зв'язок між війною і підвищенням податків в ранній сучасній Європі є вичерпним, що підтверджують чисельні історичні дослідження. Наприклад, деякі вчені аналізують податкові системи як продукт переговорів між королівськими будинками і їх відповідними суспільствами під час війни або підготовки до війн. Історія оподаткування є історією таких угод між державою, або представником держави, і між різними членами суспільства щодо їх здатності надавати такі види ресурсів. Народження сучасних податкових систем в країнах Західної Європи прив'язується до озброєного початку Столітньої війни. Очевидним є зв'язок між війною і підйомом податків в Сполучених Штатах. Існує паралель історії американської війни і американських державних доходів. Поряд з вивченням ролі уряду в суспільстві простежується слідування військовій історії. Війни спричиняють збільшення витрат, що вимагає застосування нових форм оподаткування. І знову ж таки, простежується логіка зв'язку між війною і розвитком держави. В якості альтернативи можна оголосити дефолт по боргу, спричиненого війною. Дефолт діє на короткому проміжку часу, але не може слугувати основою для будь-якої довготермінової військової компанії.

Тобто в тимчасовій надзвичайній ситуації держава може бути в стані за замовчуванням, але, зрозумію, що репутація уряду буде зіпсована і кожного наступного разу буде складніше отримувати від населення необхідні ресурси. Підйом Британії у XVIII-му столітті частково був пов'язаний із систематичним характером своєї боргової структури, і одночасною здатністю гасити ці зобов'язання. На відміну від французів або правлячих Габсбургів, Британська імперія зарекомендувала себе як добрий платник по своїх зобов'язаннях. Швидко повернення боргів робить їх не такими обтяжливими, оскільки по ним сплачуються менші премії. Кредиторів стає все більше і більше, оскільки вони впевнені, що їхні майнові вимоги будуть погашені боржником. Після того, як війна закінчилася, державні витрати не знижуються до вихідного рівня. Тобто стрибка у витратах не спостерігається. Після кожної

війни держава стає все більш економічно активною і міцнішою, також змінюються типи податків.

Наприклад, часто митні податки є найпростішою політичною і організаційною вимогою стягнення. Необхідно лише декілька солдатів або поліцейських в портах, які здатні стягувати з капітанів суден мита на їхні товари. Однак, у певний момент вимоги ескалації війни змушують державу проникати всередину свого суспільства. Держава більше не може покладатися лише на мита. Вона змушена розширювати своє бюрократичне охоплення і стягувати безпосередньо з населення податок на прибуток і на власність. Це знову-таки робить державу більш потужною, більш здатною для ведення війни і надає більше підстав для збільшення оподаткування.

Війни привели до створення Британської імперії на початку XVIII -го століття, і США в кінці XVIII -го століття. Саме війни дозволили цим державам збільшити обсяги доходів, які ніколи не поверталися на до військовий рівень. Військові конфлікти дозволяють державі менше залежати від простих в адміністративному плані, але дуже негнучких мит. Завдяки військовим конфліктам держава більше спирається на внутрішні джерела, які є з політичної точки зору складними, а з економічної - потенційно більш прибутковими. Отже, інституційною спадщиною війни стає бюрократичне ускладнення управлінського апарату.

Висновки. Концентруючись на сутності війн з точки зору соціології і економіки розглядається парадокс військових подій, який на відміну від класичних поглядів XX-го століття розкривається з позитивним ефектом. Парадокс військових подій полягає в поєднанні зовсім несумісних речей. В статті взагалі не розглядалася руйнівна сила насильства, спричинена військовими конфліктами. На відміну від першої половини XX-го століття в XXI-му столітті значна частина насильства вражає ті райони, які несуть основну відповідальність за створення сучасного образу світу. Сучасні військові конфлікти ведуться в нових формах і новими видами озброєння, а значить змінюється вид агрегації, інституалізації суспільства. В деякому сенсі це постає проблемою для традиційних військових, оскільки стає незрозумілим як боротися з такими війнами. Держави потребують додаткових поліцейських функцій для отримання гарантій. На сьогодні метою існування війська стає не фізичне знищення ворога, а отримання суспільством впевненості в майбутньому. Світ потребує створення достатньої кількості національних і наднаціональних установ для того, щоб стримувати хаос і забезпечувати сталий розвиток спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вебер М. История хозяйства: Город. — М.: Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2001г., 576с.
2. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теория держави і права: Елементарний курс. Видання друге. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. - 432 с.
3. Морис Я. Чому Захід панує – натепер. –Київ - Кліо., 2016р., 784 с.
4. Право и правоприменение в зеркале социальных наук: хрестоматия современных текстов/ Науч. ред. Э.Л. Панеях ; лит. ред. А.М. Кадникова. – М.: Статут, 2014. – 568 с.
5. Самуэльсон Пол А Экономика., Учебник, В сокр. Пер. с англ. - Севастополь, изд. "Ахтиар", 1995. - 384с.
6. Hanson V. D. Carnage and culture. (2001) New York : Doubleday, - Chapters 1, 6, 8, 10.
7. Finer S. The History of Government from the Earliest Times. (1997). Volume I, II, III
8. Netz R. Barbed wire. Middletown, CT. (2004). Wesleyan University Press.
9. СІПРІ 2007: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ./Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О.Разумкова; редкол. укр. вид.: Л.Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2008. – 624с.

REFERENCES:

1. Weber M. (2001). History Economy: City. - M .: Canon, press C, Kuchkovo Pole, 2001, 576 p. (In Russian).
2. Krestovskaya N.M., Matveeva L.G. (2008). Theory of State and Law: A basic course. Second edition. - H.: Odysseus, (2008), 432 p.
3. Morris J. Chomu Zahid panuje – nateper. (2016). Kyi'v - Klio, 784 p. (In Ukrainian).

4. Panejah J.L., Kadnikova A.M. (2014). Pravo i pravoprimerenienie v zerkale social'nyh nauk: /hrestomatija sovremennyh tekstov/ – M.: Statut, 568 p. (In Russian).
5. Samujel'son P. Ekonomika (Uchebnik), V sokr. Per. s angl. - Sevastopol', izd. "Ahtiar", 384 p.
6. Hanson V. D. Carnage and culture. (2001) New York : Doubleday, - Chapters 1, 6, 8, 10.
7. Finer S. The History of Government from the Earliest Times. (1997). Volume I, II, III.
8. Netz R. Barbed wire. Middletown, CT. (2004). Wesleyan University Press.
9. SIPRI 2007: Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security (2008). Oxford University Press on behalf of Stockholm International Peace Research Institute, 624 p.

Без рецензії.

к.е.н., доц. Горячева К.С.

АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

В статье охвачена и представлена антропология войны, ее психологическая, социальная, экономическая составляющие, благодаря которым происходит формирование и становление национального государства. С социальной точки зрения это может восприниматься как вызов нормальности или естественным вещам. Военные действия будут представлены как определенный фактор, который выступает мощным толчком для зарождения или укрепления государственного устройства.

Предложено рассматривать и использовать военные действия как один из факторов дальнейшей социальной перспективы. А также как один из возможных инструментов начала и построения государственности со всеми сопутствующими рычагами управления экономикой, политикой и социальной сферой.

Ключевые слова: военные конфликты и национальное государство, построение государственного устройства, налогообложение, военные действия и национальное богатство, демократия и гражданство, социальное равенство

Ph.D. Gorjacheva K.S.

ASPECTS OF STATE DEVELOPMENT IN THE COURSE OF MILITARY ACTION

The article covered and presented anthropology of war, its psychological, social, economic components, which occurs due to the formation and establishment of the national state. From a social point of view, this can be perceive as a challenge to normality or natural things. The war will be present as a definite factor that acts as a powerful impetus for the emergence or strengthening of the state apparatus.

It is propose to consider and use the war as an instrument to further social perspectives. And also as a tool to start and build a state with all its attendant arms management of the economy, politics and the social sphere.

Keywords: Military Conflicts and the Nation State, Taxation, Military Action and National Wealth, Democracy and Citizenship, Social Equality.